

F. Poválečný svět (1945 – 1949)

1. Vliv války na podobu poválečné společnosti

Druhá světová válka trvala 6 let, ale během této nedlouhé doby **zásadně proměnila tvář celého světa:**

1. Válka a události s ní související odhalily a prokázaly **zhoubnost fašismu jako politického směru** a vytlačily jej **na okraj politiky** v Evropě i ve světě. Fašismus se v poválečných desetiletích udržel pouze v neutrálním Španělsku a militaristické diktatury blízké fašismu pak existovaly v Evropě v Portugalsku (tam již – podobně jako ve Španělsku – od předválečné doby) a později na několik let v Řecku. Mimo Evropu (v Latinské Americe a posléze také v řadě zemí Asie a Afriky) se ovšem s diktaturami setkáváme dosti často, a to leckdy i v dnešní době.

2. **Německý vývoj** po r. 1932 a zejména samotná válka přinesly **nacismus** jako extrémní formu fašismu a s ním **masové vyhlazování celých národů i sociálních skupin** a v podobě koncentračních táborů ukázaly bezprecedentní **moderní mechanismus brutálního týrání a průmyslové likvidace milionů nevinných lidí**. Tento systém (v souvislosti se Židy, kteří v tomto směru tvořili nejohroženější skupinu obyvatelstva, se hovořívá o *holokaustu* – tento termín pochází z řečtiny a označuje judaistickou zápalnou oběť) se stal – a dodnes zůstává – obrovskou, nadčasovou metaforou krajního ohrožení lidské důstojnosti i samotné lidské existence.

3. **Válečné operace zničily množství materiálních a kulturních hodnot**, zpusťošily celé regiony i země a způsobily citelné ztráty na životech.

4. V důsledku obav před válečnými boji nebo před pronásledováním **mnoho lidí změnilo své bydliště**, často přesídlili do cizích, i dosti vzdálených zemí a po válce řešili otázku, nakolik je možný nebo smysluplný návrat do původní vlasti.

5. **Válka změnila mezilidské vztahy:** v zemích, které byly za války okupovány, si mnoho lidí postižených – osobně nebo i se svými rodinami – nepřátelskou brannou mocí, tajnou policií či okupační správou, oprávněně kladlo otázku, jak se na tom všem podíleli sousedé, kolegové apod., kdo všechno se dopouštěl kolaborace a udavačství, a kdo naopak obstál i za cenu značného rizika.

6. Na druhou stranu ve válečné době vznikala **výjimečná umělecká díla** v oboru literárním, výtvarném, hudebním, divadelním a filmovém a stala se nadčasově platnými výpověďmi o nejzávažnějších existenciálních otázkách.

7. Válka podnítila **mimořádné projevy solidarity** napříč planetou: osud rozbombardovaného Coventry, vyhlazených Lidic nebo hrdinně se bránícího Stalingradu vyvolal emoce i projevy sounáležitosti u milionů lidí.

8. Intenzivní válečný vývoj nových zbraní a pokročilejší vojenské výstroje pokračoval také v mírových letech a přinesl pronikavé **vědecké objevy a technické úspěchy** v oboru letectví (a nakonec i kosmonautiky), komunikačních prostředků, lékařství apod.

9. Koloniální velmoci během války zpravidla nedokázaly udržovat dostatečné kontakty se svými **koloniemi**, které tak mohly po válce sáhnout k **úspěšnému osvobozeneckému boji**, završenému získáním **samostatnosti**.

10. Ve 2. polovině 40. let došlo k obnově bytového fondu, k reformám v oblasti vzdělávání i v samotné politice, nastal také velmi výrazný poválečný baby-boom: to všechno přispělo k tomu, že **evropská a severoamerická společnost získala novu tvářnost**, dosti odlišnou od té dosavadní.

2. Soudní tribunály Norimberský a Tokijský

Spojenci vnesli v souvislosti s Druhou světovou válkou do mezinárodních vztahů zásadu, že **rozpoutání a vedení války** není jen prostým bojem o politickou nebo ekonomickou převahu, ale že je také, ba především **kriminálním zločinem** a že skutky vojáků i politiků z agresorského státu je nutné posuzovat také jako závažné trestné činy.

Od listopadu 1945 do října 1946 v německém Norimberku zasedal **mezinárodní spojenecký soudní tribunál** a uskutečnil sérii **soudních procesů s významnými představiteli nacistického**

režimu. Za **zločinecké organizace** byly prohlášeny **NSDAP, SS, gestapo, generální štáb německých ozbrojených sil.** Ačkoli mnozí prominentní nacisté Spojencům unikli (Hitler, Himmler nebo Goebbels sebevraždami, Eichmann nebo Mengele útekem do Jižní Ameriky), stále jich ještě zbylo dost, kteří byli obviněni a odsouzeni za:

- a) zločinné spiknutí proti míru (tedy za přípravu války);
- b) za vedení útočné války;
- c) za válečné zločiny (tedy za porušování mezinárodních dohod pro vedení válek, např. o ochraně civilistů nebo o zacházení se zajatci);
- d) za zločiny proti lidskosti (ve vyhlazovací mašinerii koncentračních táborů):

Ze **177 německých a rakouských obžalovaných** byli po odsouzení **popraveni** oběšením někdejší ministr zahraničí **Joachim von Ribbentrop**, náčelník generálního štábu **Wilhelm Keitel**, prominentní rakouský nacist **Ernst Kaltenbrunner**, říšský ministr vnitra a protektor v Čechách a

na Moravě 1943 – 1945 **Wilhelm Frick** aj. **Hermann Göring** pár hodin před plánovanou popravou spáchal sebevraždu. Na **doživotí** byl odsouzen Hitlerův zástupce v NSDAP **Rudolf Hess**, dlouholeté tresty vězení dostali mj. veloadmirál a Hitlerův několikadenní nástupce **Karl Dönitz**, Hitlerův urbanista a ministr zbrojní výroby **Albert Speer**, říšský protektor 1939 – 1941 **Konstantin von Neurath** aj.

Pohled do lavice obžalovaných v Norimberku: v přední řadě (zleva) Göring, Hess, Ribbentrop, Keitel (vzadu strážní z řad americké vojenské policie).

Před norimberským soudem se ocitli nejen politici a vojáci, ale i někteří **velkopodnikatelé**, kteří podněcováním války sledovali svůj profit: nakonec však byli osvobozeni (bankéř Hjalmar Schacht) nebo jejich stíhání bylo zastaveno (zbrojař Gustav Krupp).

Od května 1946 do listopadu 1948 se konal obdobný **Tokijský proces** s japonskými válečnými zločinci. Z 28 hlavních obžalovaných jich bylo 7 popraveno, na další čekaly tresty dlouhého vězení. Kvůli opatrnému respektu Spojenců k japonským politickým tradicím nebyl souzen císař **Hirohito**, ačkoli během války byl považován za jednoho z jejích hlavních aktérů: dlouhá léta pak ještě vládl na japonském trůně až do své smrti v r. 1989.

3. Vznik Organizace spojených národů

Od dubna do června 1945 se v San Franciscu na tichomořském pobřeží Spojených států konala **ustavující konference Organizace spojených národů**, nové **světové organizace založené na zásadě kolektivní bezpečnosti**. OSN nahradila Společnost národů, která byla založena r. 1920 a která se nedokázala zbavit pověsti diplomatického nástroje dohodových velmocí (s fakticky bezvýznamnou rolí menších států), jež však ve 30. letech nezabránilly vzestupu fašismu ani nové světové válce. SN byla oficiálně rozpuštěna v r. 1946.

Vlajka OSN

Cílem OSN je zachování mezinárodního míru a bezpečnosti a zajištění mírotvorné mezinárodní spolupráce. OSN pracuje na principu kolektivní bezpečnosti (žádný mezinárodní konflikt není jen dvoustrannou záležitostí, ale týká se mezinárodního společenství jako celku).

Konference v San Franciscu byla zakončena 26. června 1945 vyhlášením **Charty OSN** jako základního dokumentu této nové světové organizace.

OSN má tyto hlavní orgány a instituce:

1. Sekretariát OSN: úřednický aparát spravující a koordinující chod všech ostatních institucí OSN, jeho předseda – **generální tajemník OSN** (jmenován na 5 let) – je oficiálním reprezentantem světové organizace (prvním, prozatímním generálním tajemníkem OSN byl Brit Hubert Gladwyn Jebb 1945 – 1946, prvním řádným Nor Trygve Lie 1946 – 1952, nynějším a osmým řádným je od 2007 Jihokorejce **Pan Ki-mun**).

2. Valné shromáždění: skládá se ze zástupců všech členských států, které mají po jednom hlasu stejné váhy; zasedání VS trvá vždy od podzimu do jara a řídí ho volený předseda (v letech 2002/2003 byl tímto předsedou bývalý český ministr zahraničí Jan Kavan).

3. Rada bezpečnosti: výkonný orgán OSN, zasedá stále a jeho usnesení (rezoluce) jsou pro všechny členy závazné a vynutitelné silou (od embarga, tedy zákazu obchodních apod. styků, až po vojenské operace); rada navrhuje generálního tajemníka, o návrhu pak jedná VS; RB má 15 členů:

a) 5 stálých členů (vítězné spojenecké velmoci Čína, Francie, Sovětský svaz – od 1991 Rusko –, Spojené státy, Velká Británie) **s právem veta** (při hlasování RB tedy žádná rezoluce nemůže projít navzdory odmítavému stanovisku kteréhokoli ze stálých členů, ale ti často takticky vyjadřují nesouhlas jen tím, že se hlasování zdrží); již brzy po r. 1945 se ukázalo, že stálí členové jsou také jedinými státy, které mají funkční arzenály jaderných zbraní;

b) 10 nestálých členů, volených vždy na 2 roky a reprezentujících jednotlivé světové oblasti (Česká republika byla nestálým členem RB již krátce po svém vzniku, v letech 1994 – 1995);

4. Mezinárodní soudní dvůr: hlavním úkolem je řešení právních sporů mezi státy;

5. Odborné organizace OSN: zajišťují rozvoj v oborech, jejichž zanedbávání se může stát zdrojem mezinárodního napětí i konfliktů. Jsou to zejména: **Mezinárodní organizace práce** (anglická zkratka ILO; organizace sloužila již Společnosti národů), **Organizace OSN pro vzdělávání, vědu a kulturu (UNESCO)**, **Organizace pro výživu a zemědělství (FAO)**, **Světová zdravotnická organizace (WHO)**, **Dětský fond OSN (UNICEF)**, **Vysoký komisař OSN pro uprchlíky (UNHCR)**, **Mezinárodní měnový fond (česká zkratka MMF)**, **Mezinárodní organizace pro atomovou energii (MAAE)**.

OSN získala v r. 2001 za svůj mimořádný přínos světovému míru, bezpečnosti i rozvoji Nobelovu cenu míru, v jiných letech ovšem bylo toto ocenění uděleno také několika jejím odborným organizacím či významným představitelům.

Newyorské sídlo OSN

Zakládajících členů OSN bylo – v r. 1945 – **51 (včetně Československa)**. Jednalo se výhradně o státy, které za Druhé světové války náležely (ať už aktivně či jen diplomaticky) do **koalice Spojenců**. Později byly přijaty neutrální státy (např. Švédsko 1946), a ještě později státy bývalé Osy (Itálie 1955, Japonsko 1956 a Němci museli počkat dokonce do r. 1973).

Hlavní sídlo OSN se nachází v **New Yorku**, ale světová organizace má i několik dalších sídel menších: nám nejbližší najdeme ve Vídni (v členských zemích jsou ještě místní informační centra OSN – to pražské slouží od r. 1947).

V r. 2013 Organizaci spojených národů tvořilo 213 států (posledním přijatým byl r. 2011 nově vzniklý Jižní Súdán).

Již v době vzniku OSN **sovětská diplomacie** dokázala zúročit **mimořádný vliv**, jenž si Sovětský svaz vydobyl svou mohutnou účastí ve válce:

1. Sovětský svaz se stal jediným státem světa, který si z let **1939 – 1945** odnesl **územní zisky**:

a) Ostatní spojenecké velmoci uznaly **sovětské anexe z let 1939 – 1940** (tedy z let, jichž se týkaly pakty Molotov – Ribbentrop): pevnou součástí Sovětského svazu se tedy staly nejen **pobaltské republiky** a **Besarábie** (Moldavsko), ale také **východní Polsko** (Poláci byli odškodněni na úkor nejvýchodnějšího Německa; **nová německo-polská hranice** se pak vžila pod názvem dvou řek, které ji tvoří a které shodou okolností obě pramení v Českých zemích: **Odra a Nisa**);

b) K Sovětskému svazu byly na Dálném východě připojeny **jižní, zbývající část ostrova Sachalin** a **souostroví Kurily**: obě území Rusové dobyli na Japonsku v srpnu 1945;

c) Sovětský svaz získal od Československa **Podkarpatskou Rus** (sám ji nazýval Zakarpatská Ukrajina): na podzim 1944 zde sovětská okupační správa zorganizovala silné, místními komunisty řízené hnutí za připojení k sovětské Ukrajině a v červnu 1945 sovětská vláda přinutila Čechoslováky k úplnému odstoupení Podkarpatské Rusi.

2. Sovětský svaz naopak využil skutečnosti, že po vyhnání Němců v letech 1944 – 1945 odbojové organizace v Bělorusku a na Ukrajině vyhlásily na přechodnou dobu obnovení samostatnosti obou zemí (jednalo se ovšem o komunistický odboj, který neměl nic společného např. s někdejšími snahami vlasovců uniknout od Stalina k Hitlerovi), a prosadil, že **vedle Sovětského svazu byly i Bělorusko a Ukrajina zařazeny mezi zakládající členy OSN**: zástupci těchto zemí byli samozřejmě řízeni z Moskvy a sovětská diplomacie měla tedy ve Valném shromáždění světové organizace 3 hlasy (a příležitostně i 2 hlasy v Radě bezpečnosti).

4. Odsun Němců

Spojenecká **Postupimská konference** v létě 1945 rozhodla, že bezprostředně po válce **budou ze států hlavně středovýchodní Evropy tamější německé menšiny přesídleny do Německa a Rakouska**: bylo to zdůvodněno tím, že velká většina příslušníků těchto skupin se v uplynulých letech výrazně podílela – v rozporu se zájmy svých států – na podpoře nacismu či postupujících německých armád. Odsun se opravdu uskutečnil a představuje poslední a význačnou etapu více než stoletého období, kdy **vynucená stěhování velkého množství lidí** tvořila relativně běžnou **součást dějin**: tato éra začala v 19. století stěhováním desítek milionů Evropanů přes oceán za šťastnější budoucností, pokračovala např. přesídlováním řady indiánských kmenů ve Spojených státech (aby se uvolnily atraktivní pozemky pro bílé přistěhovalce) či genocidou a deportací tureckých Arménů, a končila brutálním vyhnáním Čechů ze Sudet po podepsání Mnichovské dohody na podzim 1938 či hitlerovským přesunem německých menšin z východní Evropy do Velkoněmecké říše 1939 – 1945.

Ve světle těchto souvislostí není tak překvapivé, že se **již v r. 1939** objevila a pak se postupně upřesňovala **představa o poválečném přesídlení německých menšin**. Na československém území ji prosazoval především československý domácí odboj (zejména Obrana národa a Politické ústředí): českoslovenští důstojníci argumentovali, že není možné, aby armáda chránila hranice obklopena nepřátelsky naladěným obyvatelstvem. Uvažovalo se o koncentraci Němců v některých oblastech českého vnitrozemí. Exilový prezident Beneš tento plán podpořil v r. **1940** (varoval však před atmosférou hrubé odplaty a nenávisti) a pak jej doplnil o **ideu odstoupení některých velmi okrajových německojazyčných oblastí** (Chebsko, Šluknovský výběžek, dnešní Jesenicko...). Německu, aby vnitřní transfer Němců našel pochopení u spojeneckých velmocí. Zároveň odsun Němců z Polska vyhlásila za jeden ze svých cílů **také polská exilová vláda**.

Vlna nacistického teroru po atentátu na Heydricha v r. **1942** způsobila, že **domácí odboj** začal prosazovat **vysídlení Němců** z Československa jako **odplatu** za německé válečné zločiny. V r. **1942 britská a francouzská vláda prohlásily Mnichovskou dohodu za (od toho okamžiku) neplatnou**. Před koncem války se do protektorátu nahrnuli **němečtí uprchlíci** před východní frontou: situace dále zhoršila česko-německé vztahy v Českých zemích.

Od 5. května 1945 československá („košická“) vláda **označovala Němce za státně nespolehlivé obyvatelstvo**. Postupovalo se podle **tehdy převažujícího názoru, že národní příslušnost je velmi důležitá** pro osud jednotlivců. Navíc **čeští Němci** – podle Mnichovské dohody a podle zákonů z období protektorátu – **získali v letech 1938 – 1939 německé státní občanství**, a tak mohli být v Československu **považováni za příslušníky cizího státu**. Kromě toho byli vystaveni **řadě omezení**, která se zřetelně inspirovala předchozí nacistickou diskriminací Židů: Němci museli v poválečných měsících nosit jako viditelné označení pásku na rukávu (zpravidla bílou, prokázání němečtí antifašisté bíločervenou), dostávali stejné přiděly potravin jako za okupace Židé, mohli nakupovat jen v určené hodiny, byla omezena možnost česko-německých sňatků...

Němci také byli podrobeni **pracovní povinnosti**: muži zpravidla ve svém dosavadním zaměstnání, ženy a mládež často na veřejných pracích. Čeští Němci tak měli odčinit část škod, které německý národ způsobil Československu.

Jako **divoký odsun** se označují **násilnosti páchané na německých menšinách v různých evropských zemích**. Po kapitulaci Německa odvaha zlevnila a v obyvatelstvu osvobozených národů (od Francouzů až po Poláky) se našli lidé, kteří se pokoušeli zajistit si vliv ve společnosti brutálním postupem vůči domácím Němcům. Byly zřizovány **internační (polovězeňské) tábory pro Němce podezřelé (často ovšem právem) ze spolupráce s nacisty**. Nové zákony sice **chránily německé antifašisty i odbojáře**, ale ti sami museli přesvědčivě dokládat svoji válečnou antinacistickou činnost, což bylo velmi problematické (odboj býval již ze své podstaty co nejutajenější).

Také v Československu došlo – od května do července 1945 – k **několika tragickým útokům některých Čechů na Němce**. Nejčastěji se zmiňují krveprolití u **Postoloprta** na Lounsku (téměř 800 zastřelených Němců), u **Přerova** (asi 300 obětí), v **Ústí nad Labem** (zde došlo nejprve k výbuchu muničního skladu a v následné panice příslušníci českých bojůvek, které zajímavou shodou okolností právě pronikly do města, pobili asi 1000 německých civilistů). Při svévolném vyhnání Němců z **Brna** (nebyl zajištěn jejich včasný přechod do Rakouska) zahynulo v bídných podmínkách samotné cesty a internačního tábora asi 800 osob. Stranou nezůstal ani venkov: např.

v pohraniční **Tušti** na Třeboňsku dva místní Češi během jediné noci na konci května 1945 postříleli 14 svých německých sousedů.

Brněnští Němci čekají na deportaci.

Československá veřejnost toto řádění odsuzovala a označovala je termínem *gestapismus*; projekt samotného odsunu podle spojeneckých instrukcí ovšem podporovala.

Oficiální, řádný odsun Němců (termín *odsun* je ustáleným českým eufemismem) se odehrál **především v r. 1946** a týkal se **Němců z Polska, Československa, Maďarska, Nizozemska aj.** Většina Němců byla do svých nových domovů přesunuta vlakem, na osobu si mohli vzít zavazadla o hmotnosti 30 – 50 kg. Do odsunu nemuseli nepostradatelní odborníci (ti skutečně často zůstali) a antifašisté (ti naopak zpravidla přece jen odjeli). Přesun milionů lidí (jen z **Československa** byly v letech 1945 – 1947 přesídleny **asi 3 miliony obyvatel**) znamenal rozsáhlé demografické, ekonomické, politické aj. změny, o nichž pojednáme později. Nelze ani pominout, že k **utrpení přesídlovaných Němců** významně přispěla skutečnost, že v **samotném Německu či Rakousku nebyli zpravidla vítáni**: poněkud se odlišovali kulturně a představovali další hladové krky ve válkou zdevastované zemi.

Ztráty na německých životech v souvislosti s odsunem nelze snadno sečíst (významný podíl v nich mají např. různě motivované sebevraždy). Celkem však můžeme dosti přesně odhadnout, že z **československých Němců** zahynulo od května 1945 do konce r. 1946 zhruba **30 tisíc osob** (což je asi 1 % ze všech odsunutých).

5. Věda, technika a technologie po r. 1945

Svět zažívá od 40. let 20. století tak **dynamický rozvoj poznání i produkce**, jaký nepoznal v žádné podobné etapě předchozích dějin. Tento stále se zrychlující růst se dotýká každého z nás: jistě všichni dokážeme vyjmenovat věci, které k nám relativně nedávno vtrhly jako zázrak moderní doby a dnes jsou již zcela nebo alespoň ve své tehdejší podobě zastaralé.

Teprve po Druhé světové válce člověk dosáhl nejdlehlších míst planety Země. V r. **1953** novozélandský horolezec **Edmund Hillary** (1919 – 2008) spolu s nepálským šerpou (vysokohorským nosičem) **Tenzingem Norgayem** (1914 – 1986) jako vůbec první lidé vystoupili na nejvyšší horu světa, **Mount Everest** (8848 m) v Himálaji. V r. **1960** belgicko-švýcarský oceánolog **Jacques Piccard** (1922 – 2008) v ponorce (typu batyskaf) Trieste sestoupil jako první člověk na nejhlubší mořské dno v tichomořském **Marianského příkopu** (hloubka 11 km).

Lidem se podařilo zapřáhnout do svých služeb **jadernou energii**. Stálí členové Rady bezpečnosti vybudovali **arzenály jaderných zbraní** (balistických raket schopných nést hlavice s jadernou náloží), dnes takové zbraně v menším množství vyrobily a vlastní i některé další státy (především Indie a Pákistán). Základem civilního využití jaderné energie jsou **jaderné elektrárny**, kde energie z jaderné reakce slouží k ohřevu vody na páru, jež roztáčí turbíny (podobně jako v tepelných elektrárnách). První jaderná elektrárna byla spuštěna v r. 1954 v sovětském Obninsku nedaleko Moskvy. Mezi státy využívajícími jadernou energii vyniká Francie (asi 75 % své spotřeby elektřiny pokrývá z jádra), ovšem několik devastujících havárií jaderných elektráren (Three Mile Island ve Spojených státech 1979; Černobyl v Sovětském svazu 1986; Fukušima v Japonsku 2011) a obtíže s hledáním úložiště vyhořelého, avšak stále velmi nebezpečného radioaktivního paliva vyvolávají opakovaně pochyby o perspektivnosti takového způsobu výroby elektřiny.

Do života lidské společnosti vstoupily **počítače** (nejdříve ve Spojených státech): v jejich vývoji rozeznáváme 4 generace: 1. elektronkovou (před r. 1950; počítače byly skříňové, běžně o délce 15 m), 2. tranzistorovou (50. – 60. léta; první operační systémy i programovací jazyky, data vkládána např. na magnetických páskách), 3. integrovaných obvodů (60. – 70. léta; počátek sériové výroby), 4. mikroprocesorovou (od 80. let; expanze osobních počítačů, vznik a rozvoj elektronických sítí); vynález počítačové sítě **internet** (jež existuje v dnešním komerčním celosvětovém provozu od r. 1995) je považován za největší revoluci v komunikační technice od vynálezu knihtisku (1455).

Mohutný rozvoj zaznamenaly **všechny druhy dopravy**: po modernizované elektrifikované **železnici** se prohánějí futuristicky vyhlížející osobní soupravy dosahující traťové rychlosti kolem 300 km/h (japonské tratě Šinkansen od 1964 a francouzské vlaky TGV od 1981). Souš pokryly spletnice betonových **dálnic**, na něž se přesouvá těžiště přepravy zboží. Krví moderní ekonomiky se stala ropa, dopravovaná z těžebních oblastí mohutnými loděmi **tankery** nebo ropovody (Česká republika je nyní zásobována asi ze dvou třetin ruským ropovodem Družba a z jedné třetiny ropovodem IKL, přivádějícím z tankerového přístavu v italském Terstu ropu těženou kolem Kaspického moře).

Vlak TGV

Zásadní význam pro přepravu osob získala **letecká doprava**. V současné době pražskému turistovi stačí pouhé dvě hodiny k překonání vzdálenosti do Londýna, Paříže, Madridu, Moskvy nebo Říma. Vrcholem vývoje letadel se staly nadzvukové stroje: francouzské supersonické dopravní letouny Concorde létaly v období 1969 – 2003 a např. cestu nad Atlantikem zvládly za 3 – 4 hodiny (maximální rychlost asi 2 200 km/h). Ačkoli jejich provoz zastavila havárie v Paříži v r. 2000, letectví jako celek je nejbezpečnějším druhem civilní dopravy.

Z vědeckých, ale také vojenských důvodů byly zahájeny **lety do vesmíru**. Dlouho probíhaly jako prestižní i strategické soupeření Sovětského svazu a Spojených států. V r. **1957** Sovětský svaz vypustil do vesmíru první umělou družici země (**Sputnik**). Jako první člověk letěl do vesmíru sovětský kosmonaut **Jurij Gagarin** (1934 – 1968): v r. 1961 obletěl jednu Zemi. Prvním americkým astronautem byl John Glenn (1921 – 2016), který letěl do kosmu r. 1962 a pak ještě r. 1998 (nejstarší člověk ve vesmíru). V r. 1969 se lidé dostali vůbec nejdál od zemského povrchu: američtí astronauti **Neil Armstrong** (1930 – 2012) a **Edwin Aldrin** (*1930) přistáli s kosmickou lodí Apollo na Měsíci. Následovalo ještě několik podobných výprav.

Neil Armstrong na povrchu Měsíce

Nezměrného pokroku dosáhlo **lékařství**. Symbolem jeho nových možností se stala transplantační medicína: první úspěšné transplantace srdce provedl na konci 60. let jihoafrický chirurg Christiaan Barnard (1922 – 2001). Bylo prakticky vymýceno mnoho nakažlivých chorob. V r. 1978 se narodila Britka Louise Brownová jako vůbec první dítě počaté umělým oplodněním: převratná metoda se rychle stala relativně dostupným způsobem, jak překonat neplodnost rodičovského páru.

Život euroamerické civilizace se spojil s množstvím technických pomocníků pro běžný život: od pračky a ledničky přes televizor až k automobilu a počítači. Tento vývoj však přinesl také **řadu negativních důsledků**. Rychle se zmenšují oblasti neporušené přírody (mizí nejen např. nosorožci v Africe a Asii, ale také zajíci z českých luk). Města se rozrůstají do okolní krajiny a znehodnocují ji, přičemž mezi jejich jednotlivými čtvrtěmi vznikají propastné sociální rozdíly. Lidé bohatší části světa produkují nezvládnutelné hory odpadu, zatímco chudší země sužuje hlad, nemoci i nestabilita. Centrem skutečné moci ovládající planetu se stává nadnárodní bankovní průmysl, jenž začal diktovat politiku národním vládám. Masová průmyslová velkoprodukce potřebuje masového, poddajného zákazníka, a tím začíná ohrožovat svobodu, nezávislost a nakonec i skutečnou demokracii ve společnosti. Sdělovací prostředky přesouvají těžiště své činnosti od objektivního zpravodajství a nezávislé publicistiky k manipulaci s veřejným míněním v zájmu majitelů a inzerentů. Ve světovém měřítku klesá negramotnost, ale škola přestává být místem pro střet idejí a stala se přípravkou pro výchovu loajálních občanů a bezproblémových uchazečů o práci.

Ve světovém **filozofickém myšlení** se rozvinul střet mezi stoupenci krajně **pozitivistického** pohledu, akcentujícího mechanistický a kvantifikující pohled na svět, a stoupenci subjektivizujícího a zároveň metafyzického pojetí přírody, člověka i společnosti (tyto názory jsou publikovány pod pojmy jako **fenomenologie, existencialismus** apod.).

6. Povaha světového politického vývoje ve 2. polovině 20. století

Pro nás, obyvatele střední Evropy, se poválečná desetiletí jeví především jako éra naplněná **střetáváním (euroasijského) Východu a (euroamerického) Západu**. Chceme-li však tuto dobu opravdu pochopit, měli bychom přijmout fakt, že stejně důležité – ba pro většinu obyvatel světa mnohem důležitější – bylo **rozdělení planety na (bohatý a neokolonialistický) Sever a (chudý, byť osvobozený) Jih**.

Východ, představovaný komunistickým Sovětským svazem a jeho novými spojenci (satelity) ve středovýchodní Evropě, a **Západ**, reprezentovaný Spojenými státy a západoevropskými tržními demokraciemi, **spolu více než čtyři desetiletí urputně soupeřily**. Druhá světová válka sice poslala fašismus jako státní ideologii na smetiště dějin, ale nezodpověděla základní otázku, zda pro řízení moderní společnosti je vhodnější pluralitní demokracie (byť často omezovaná a deformovaná) nebo diktatura (byť často zohledňující např. nutnost sociální péče).

Komunistický Východ a demokratický Západ se tedy od konce 40. do konce 80. let usilovně střetávaly **na poli diplomacie, ekonomiky, vědy a kultury, obzvláště výrazně třeba ve sportu, ale také ve špionáži, v získávání vynikajících osobností apod.** Protože však obě strany vlastnily – a dále rozšiřovaly – mohutné arzenály zbraní, zejména jaderných, schopné zničit nejen ozbrojené síly protivníka, ale zároveň veškerý život na planetě, nikdy nesáhly k otevřené bojové konfrontaci. Novináři tento vztah označili jako **Studenou válku**.

V této atmosféře ovšem došlo k tomu, že **téměř všechny kolonie v Africe a Asii** se pozvedly k národněosvobozeneckému zápasu a **vybojovaly politickou samostatnost**. V rozmezí pouhých 15 let (1945 – 1960) zanikla – až na nepočtené výjimky – světová koloniální soustava britská, francouzská, italská, nizozemská, belgická aj. Světový pořádek budovaný po staletí – od časů Kryštofa Kolumba až po éru královny Viktorie – byl smeten během jediné generace! Nově osamostatněné země Jihu ovšem postrádaly vzdělanost širokých vrstev obyvatelstva, zkušenost většiny politiků i vybudovanou ekonomickou infrastrukturu. Musely tedy navazovat oboustranně prospěšné kontakty se zeměmi Severu, a to jak Východu, tak Západu. Samy byly atraktivní jednak jako **zdroje levných surovin**, jednak jako **důležité strategické body**. A právě proto **Východ a Západ** svedly mezi sebou **o vliv v zemích Jihu obzvláště tvrdý zápas**, v němž – daleko od evropských metropolí – již skutečně sáhly také po horké válce, byť jen konvenčními zbraněmi a prostřednictvím nastrčených domorodých armád.

Z hlediska Jihu byl Sever homogenní: rozlišovat obě supervelmoci se často vyplatilo, jen pokud šlo o ceny zbraní a technologií. Navíc **na Severu jak Východ, tak Západ dlouho nesplňovaly dnešní standardy lidských práv**, i když každá z obou velmocenských sfér v trochu jiném smyslu. Jestliže v poválečném Sovětském svazu stále panovala vláda jediné strany i tuhá cenzura a každý odpůrce režimu musel počítat s dlouholetým vězněním v pracovních táborech na Sibiři, ve stejné době černoši ve Spojených státech nesměli v autobuse sedět vedle bělocha a ve vlacích či metru museli používat oddělené vagony. A ve Francii, Itálii či Belgii teprve po Druhé světové válce mohly ženy jít poprvé k volebním urnám: o téměř 30 let později než ženy československé (a ženy v Řecku, Švýcarsku či Portugalsku musely na totéž čekat ještě další řadu let).

Díváme-li se na světový vývoj od r. 1945 až do dneška, pomůže nám v orientaci fakt, že jednotlivé dekády (desetiletí) se od sebe dosti výrazně odlišují ve sféře politického, hospodářského i kulturního života. Například pojem šedesátá léta se stal výmluvným pojmenováním se širokou výpovědní hodnotou. Podobně jako v případě dlouhého 19. století a krátkého 20. století se však tato desetiletí vymezují poněkud odlišně od čistě matematického hlediska. Můžeme pak sestavit tuto řadu: 2. polovina 40. let (1945 – 1949), 50. léta (1950 – 1956), 60. léta (1956 – 1969), 70. léta (1970 – 1978), 80. léta (1979 – 1989), 90. léta (1990 – 2000), začátek 21. století (od r. 2000).

Každá z těchto dekád se vyznačuje specifickým způsobem života, kulturním stylem, charakterem politiky. Je také poznamenána vždy nějakým důležitým válečným konfliktem (v mimoevropském světě) a výrazným pokusem o vzpouru uvnitř sovětského mocenského bloku.

Na obrázcích vidíte ukázky dámské módy jednotlivých dekád (odshora dolů a odleva doprava) od 40. let 20. století do počátku 21. století.

7. Druhá polovina 40. let

a) Bezprostřední poválečná obnova

Po roce 1945 bylo prvořadým úkolem především pro Evropu **odstranit hlavní válečné škody a zabránit dalšímu strádání** obyvatelstva. Rozběhla se řada **repatriačních aktivit**, směřujících k tomu, aby civilisté zavlčení během války do ciziny se mohli vrátit domů (dramatické bylo např. pátrání po přeživších lidických dětech). Vraceli se **vězňové z koncentráků** a trvalo celé měsíce i několik let, než do vlasti dorazili poslední **váleční zajatci**. Na okraj: některé prominentní zajatce si Spojenci v rukou ponechali. Maršál Friedrich Paulus (zajatý u Stalingradu) se ve spolupráci se Sovětským svazem podílel na budování prokomunistické armády v sovětském okupačním sektoru Německa a Wernher von Braun (někdejší Hitlerův konstruktér raketových zbraní) se ve službách Američanů stal technickým otcem programu vesmírných letů (raketami Saturn, nesoucími pilotované lodi Apollo), který vyvrcholil na přelomu 60. a 70. let výpravami na Měsíc.

Organizace spojených národů podnikla již v letech 1945 – 1946 svou první významnou akci, když zorganizovala a uskutečnila zásobování obyvatelstva na evropském kontinentu i v Číně především z přebytků amerického armádního materiálu (potravin, léků, oděvů): operace vešla do dějin pod názvem svého řídicího úřadu **UNRRA** (United Nations Relief and Rehabilitation Administration; Úřad Spojených národů pro pomoc a obnovu).

Pro poválečnou střední Evropu se UNRRA stala legendou.

V evropských zemích ještě řadu let **přetrval válečný přidělový systém** a mnohé válkou poničené objekty byly obnovovány či nahrazovány až do 80. let.

b) Politické změny a stát blahobytu

Bezprostředně po válce byl také **obnoven normální politický život**. V evropských zemích se rychle uskutečnily parlamentní volby. V Německu šel ovšem vývoj pomaleji: obnova demokracie – pod dohledem Spojenců – tu znamenala překonání téměř patnáctileté propasti a mnohé politické strany zde vznikaly úplně nově.

Nová vnitropolitická scéna v evropských státech zřetelně svědčila o tom, že lidé nezapomněli, kdo byl strůjcem Velké hospodářské krize i politiky appeasementu. **Pravicové strany zaznamenaly těžké ztráty**. Těžila z nich **levice**: skutečnou senzací se stal výsledek **britských voleb na jaře 1945**, když pravicoví konzervativci, vedení válečným hrdinou Winstonem Churchillem, pronikavě prohráli a vládu sestavili **labouristé**, kteří získali v Dolní sněmovně většinu křesel (polepšili si ze 154 na 393 mandátů; premiérem se stal labouristický předseda **Clement Attlee**).

Nový britský premiér Clement Attlee a král Jiří VI. (1945)

Labouristé proměnili Velkou Británii ve **stát blahobytu (sociální stát)**. Tento termín vznikl již dříve (angl. Welfare state, něm. Sozialstaat), ale teprve po Druhé světové válce se stal běžnou součástí politologického slovníku (v českém prostředí se používá především druhý, původem německý termín, byť se může jevit jako méně přesný). Smyslem státu blahobytu (sociálního státu) je **zmírnit sociální rozdíly** ve společnosti natolik, aby nemohly generovat širokou nespokojenost

s tržní ekonomikou, a aby tedy **nezpůsobovaly příklon veřejnosti k totalitním ideologiím**. Sociální stát je založen na **4 hlavních principech**:

1. Stát a jeho instituce hrají klíčovou roli v ochraně a podpoře spokojeného života svých obyvatel;

2. Prostředky k tomuto účelu stát získává jednak z povinného zdravotního a sociálního pojištění, jednak z progresivního zdanění: procentuální výše daní roste s vyšší příjmu, čímž se zohledňuje, že např. velkopodnikatelé spotřebovávají pro svůj výnos řadu veřejných statků (zatěžují životní prostředí, intenzivně využívají komunikační sítě, ve vysoké míře vyžadují služby státní administrativy, těží ze vzdělání svých zaměstnanců nabytého ve veřejných školách apod.);

3. Stát zajišťuje občanům největší možnou rovnost příležitostí (např. rozvětvenou sítí bezplatného školství nebo rozvojem veřejné dopravy), **relativně spravedlivou distribuci společenského bohatství** a obecnou **zodpovědnost za ty, kteří nepříznivou souhrnou okolností (nemoc, invalidita, hromadná nezaměstnanost) ztratili schopnost se hmotně postarat sami o sebe;**

4. Někdy se tvrdívá, že stát blahobytu podvazuje podnikatelskou iniciativu jednotlivců a že trestá úspěšné, ale ve skutečnosti podnikatelé patří k vrstvám, které ze sociálního státu nejvíc těží: i jim prospívá nízká kriminalita ve společnosti, existenční jistoty zaměstnanců, jen okrajový výskyt sociální frustrace, státní dohled nad normami bezpečnosti či hygieny práce, vymahatelnost práva atd.

Labouristická Velká Británie navíc zestátnila některé velké průmyslové podniky (např. důlní průmysl). V **zahraníční politice** začala být vstřícná k národně osvobozenkému hnutí ve svých koloniích (zejména v Indii). V r. 2004 v prestižní anketě britských akademiků byl Attlee zvolen za největšího britského premiéra ve 20. století.

Ve **Francii a Itálii** první poválečné volby vedly ke vzniku vlád založených na širokých, pravolevých koalicích, což ovšem znamenalo vstup **komunistických stran do vlády** (abychom si uvědomili mimořádnost takového řešení, musíme podotknout, že šlo o dva z pouhých čtyř takových případů v celé politické historii západní Evropy až dodnes; třetí a čtvrtý případ komunistické vládní účasti se odehrály ve Francii v 80. letech a kolem r. 2000). Ve Francii komunisté dvakrát vyhráli volby (s 26 % a 28 % hlasů) a byli ve vládě 1945 – 1946 a 1946 – 1947 (jejich postup brzdil pravicový premiér Charles de Gaulle). V Itálii se komunisté účastnili ve vládách v letech 1944 – 1947. Tento vývoj vyvolal v Kremlu velké naděje ohledně možnosti iniciovat na Západě vlnu komunistických převratů. **Josif Stalin a jeho lidé** začali – zejména prostřednictvím sovětské diplomacie – **napomáhat vzestupu komunistů v Evropě.**

c) Počátek studené války a železná opona

Situace spěla k **rozkladu mezi západními Spojenci a Sovětským svazem**. Vše ještě prohlubovala skutečnost, že **Rusové otevřeně podporovali v osvobozených či dobytých zemích tamější komunisty** v boji o **převzetí státní moci**. Prakticky jedinou **výjimkou** bylo osvobozené **Československo**, odkud americká a sovětská armáda odešly ještě před koncem r. 1945. Sovětský svaz si ovšem pro ovlivňování československého vývoje ponechal jemnější nástroje.

O **vážnosti konfliktu** svědčí fakt, že **zabránil uzavření mírové smlouvy mezi Spojenci a Německem**. V r. **1946 Winston Churchill** navštívil Spojené státy a na univerzitě ve **Fulton** (stát Missouri) při převzetí čestného doktorátu – za přítomnosti prezidenta Harryho Trumana – pronesl **projev**, v němž vyzval k ještě užší spolupráci mezi Velkou Británií a Spojenými státy, a obvinil Stalina, že komunistická východní Evropa porušuje dohody z Jaltské konference. Prohlásil, že *napříč kontinentem se od Štětína po Terst spustila železná opona*, a že tomuto vývoji nelze jen přihlížet. Churchillův fultonský projev bývá považován za počátek Studené války (Cold War).

d) Československo 1945 – 1948: třetí republika

1. Národní výbory

Pokud bychom prodloužili – po francouzském vzoru – počítání jednotlivých etap vývoje naší republiky až do poválečné doby, označili bychom **československá léta 1945 – 1948** jako **třetí republiku**. Zjednodušeně ji lze charakterizovat jako návrat k formám první republiky, ale s dosti proměněným obsahem.

Vše začalo budováním zcela nových orgánů místní samosprávy. Kladl se důraz na revoluční chápání probíhajících změn. Namísto dřívějších úřadů vznikla (již v květnu 1945) **jednotná soustava národních výborů** (místních, městských, okresních, krajských) – jejich název cíleně navazoval na události let 1848 a 1918, ale málokdo z dřívějších komunálních a regionálních politiků se v nich dostal na významné posty: hromadně sem pronikali **noví lidé**, často ti, které v době okupace prakticky nikdo neznal, ale kteří honem vynikli jako aktivisté v posledních hodinách války a v prvních týdnech míru. Pro zajímavost: pozoruhodnou dávku rezistence vůči tomuto masivnímu trendu projevili např. občané jihočeského městečka Čimelice, kteří si za předsedu místního národního výboru zvolili všeobecně respektovaného, konzervativně laděného bývalého šlechtice Karla Schwarzenberga, majitele nedalekého zámku Orlík (byl organizátorem akcí na podporu republiky v r. 1938).

2. Potrestání prominentů okupační a protektorátní moci

Podobně jako v jiných státech konaly se i v Československu bezprostředně po válce **rozsáhlé soudní procesy s vůdčími představiteli domácí kolaborantské vlády a s některými německými nacisty**. Během prvního týdne po skončení bojů byli pozatýkáni členové protektorátní vlády a pak postaveni před soud. Jen ministr školství Emanuel Moravec stihl ještě na svobodě spáchat sebevraždu a protektorátní prezident Emil Hácha zemřel v červnu 1945 ve vazbě v Praze na Pankráci. Soudní procesy s protektorátními ministry skončily v letech 1946 – 1948 vynesením rozsudků od 5 let žaláře až po doživotí a vždy také majetkovými tresty. Dva ministři byli posléze předčasně propuštěni na svobodu, ale všichni ostatní zemřeli – v důsledku svého špatného zdravotního stavu – ve věznicích v rozmezí let 1951 – 1956.

Výjimečnou událostí byl hojně medializovaný **proces s Karlem Herrmannem Frankem**. Někdejší hlavní zloduch protektorátu byl zatčen Američany v Rokycanech, předán československým úřadům a během půlročního soudního vyšetřování vypověděl mnoho o mechanismu fungování nacistické hrůzovlády v Českých zemích a také o detailech vyhlazení obcí Lidice a Ležáky. V květnu **1946** byl **veřejně oběšen** na dvoře pankrácké věznice – popravě přihlíželo 5 tisíc lidí.

3. Benešovy dekrety

Nebylo možné přehlédnout, že zestárlý a zdravotně oslabený prezident **Edvard Beneš** již **není hybatelem politického dění**. Tuto roli převzali **předseda vlády Zdeněk Fierlinger** (prokomunistický sociální demokrat) a **jeden z místopředsedů vlády, komunistický vůdce Klement Gottwald**. Protože ještě neexistoval nový parlament, významné legislativní kroky připravovala vláda a v platnost vstupovaly Benešovým podpisem jako **dekrety prezidenta republiky** (jejich kritici je zkráceně a nepřesně označují jako **Benešovy dekrety**: jejich řada navazuje na dokumenty, které Beneš podobným způsobem vydával během svého londýnského exilu).

Strategie vlády se řídila **Košickým vládním programem** z 5. dubna 1945. Politický posun doleva, obvyklý v celé tehdejší Evropě, byl v Československu zesílen skutečností, že podle dekretů z května – června 1945 **stát ovládl** (konfiskací či uvalením národní správy) **podnikatelský a pozemkový majetek Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů** (v pozemcích se jednalo o asi 30 000 km², tedy o více než pětinu území státu). V srpnu 1945 byla **zestátněna filmová výroba** a v říjnu (symbolicky před 28. 10.) byly zestátněny **velké finanční ústavy, doly a velké podniky**

v těžkém a potravinářském průmyslu. Zároveň bylo stanoveno, že v podnicích budou vznikat závodní rady, složené ze zástupců zaměstnanců a mající právo podílet se na řízení podniku.

Velmi kontroverzní byly dva **retribuční dekrety**, jimiž byly zřízeny **mimořádné lidové soudy** stíhající **zrádce a kolaboranty včetně udavačů** (dlužno ovšem dodat, že odpovídaly poměrům i v některých jiných zemích). Soudní senáty byly tříčlenné nebo pětičlenné, ovšem jejich předseda – soudce z povolání – byl znevýhodněn před ostatními členy, kteří byli právní laici – soudci z lidu: rozhodovalo se prostým hlasováním, přičemž soudci z lidu hlasovali jako první. Mimořádné lidové soudy mohly zasedat kdekoli, a pokud vynesly rozsudek smrti, musel být vykonán do dvou hodin. Proti rozsudkům nebylo možné žádné odvolání. Uvádí se, že mimořádné lidové soudy vynesly asi 33 tisíc rozsudků, mezi nimiž bylo asi 730 trestů smrti (přibližně 50 % odsouzených byli Němci, asi 15 % Maďaři, zbytek Češi a Slováci). Mimořádné lidové soudy se často vymkly právnímu dohledu a mnohdy se staly prostředkem k nevybíravému vyřizování účtů.

3. Komunistický převrat 1946 – 1948

Na jaře 1946 se v Československu konaly – podobně jako v jiných osvobozených zemích – první poválečné parlamentní volby. Jejich výsledek byl zásadně ovlivněn skutečností, že komunisté – českoslovenští stejně jako sovětské – usilovali o využití událostí spojených s válkou (Velká krize, spojení fašismu s některými proudy pravicové politiky, osvobozená role sovětské armády) k dosažení komunistické vlády nad republikou. Toto úsilí se stalo součástí širší strategie, která vznikla za války v Moskvě v kruhu tvořeného Stalinem a exilovými komunistickými vůdci ze středovýchodní Evropy. Realizace těchto plánů probíhala koordinováno prostřednictvím sovětských diplomatů. V zásadě šlo o toto:

1. Komunisté museli počítat s tím, že jejich stoupenci vždycky představovali zřetelnou menšinu (10 – 15 % voličů) a že válka tento počet zvýšila (možná až téměř o 100 %), ale to stále samo o sobě nestačí na dosažení nadpoloviční parlamentní většiny, která jediná mohla zajistit nastolení komunistické diktatury relativně pokojnou cestou.

2. Za těchto okolností bylo třeba prosadit změnu volebních pravidel i vymezení voličské obce. Ve vytváření tohoto tlaku se komunisté mohli spolehnout na sympatie médií i velké části voličské obce. Do veřejného života totiž vstupovaly silné meziválečné ročníky a mladí lidé byli – pro dnešní české studentstvo překvapivě – laděni antisystémově, antimaterialisticky a solidárně, zkrátka levicově. Velmi se zajímali o veřejné dění a média v nich našla silnou cílovou skupinu. Komunisté sice nepředstavovali typickou levici, ale sociální demokracie byla považována za málo moderní a příliš kompromisnickou.

3. Pravicoví politici cítili svůj podíl na temných událostech kolem krize a Mnichova a z opatrnosti i z prostého citu vlastní politické sebezáchovy podporovali ostře levicová (tedy vlastně komunistická) řešení: veřejný diskurs byl natolik pevně levicový, jako dnes je ostře pravicový: jakékoli názory v jiném duchu byly (a dnes opět jsou – byť v opačném gardu) považovány za podivínské.

4. Tak se podařilo dosáhnout toho, že nejsilnější prvorepubliková pravicová strana, agrárníci, vůbec nemohla být po válce obnovena: vyčítala se jí malá sociální citlivost a kolaborace s Němci (první protektorátní předseda vlády Rudolf Beran byl agrárník a na místní úrovni se agrárníci starostové apod. těžko mohli vyhnout pravidelným kontaktům s představy okupační moci).

5. S poukazem na významnou roli mládeže byla hranice voličského věku snížena s 21 na 18 let. Tím se ovšem k volebním urnám dostaly početně silné ročníky, jejichž hlavními „politickými“ zážitky dosud byly chudé Vánoce v letech krize a příjezd sovětských osvoboditelů na jaře pětáctýřicátého.

6. Volební právo bylo nově přiznáno i příslušníkům ozbrojených sil. Jejich početně největší část byla ovšem spojena s podporou postupu sovětské armády a z toho vyplývaly i aktuální voličské preference mnohých vojáků a policistů.

7. Volebního práva byli zbaveni Němci a Maďaři (v souladu se změnami z doby protektorátu nebyli považováni za československé občany): šlo o zhruba dva miliony jasně nekomunistických hlasů!

8. Poválečný počet stran byl nízký: v Českých zemích existovaly jen čtyři: komunisté, sociální demokraté, lidovci a agrárníci. Na Slovensku byla pravice mnohem pružnější: členové zrušené agrární strany tam rychle založili novou, Demokratickou stranu, která se opřela mj. o tradiční religiozitu a získala značnou popularitu.

9. Komunisté měli ve svém volebním programu soft-komunismus se soukromým podnikatelským malosektorem (ačkoli zřejmě již tehdy plánovali úplné zestátnění podle sovětského vzoru). Sympatie k tomuto modelu poněkud souzněly i se stanovisky prezidenta Edvarda Beneše, který po Mnichovu (jenž pro něj představoval až do konce života těžké trauma) prosazoval myšlenku, aby se Československo stalo kompromisním mostem mezi Západem a Východem.

10. Komunisté prosadili – podle moskevských instrukcí – zcela novou všeobecnou politickou dohodu, na jejímž základě měly být v nové vládě, vzešlé z voleb, zastoupeny všechny strany (samozřejmě proporcionalně podle výsledků). Taková dohoda se nazývala Národní fronta a zdůvodněna byla tvrzením, že jestliže všechny politické síly nasazovaly krky v odboji, bylo by krajně nemorální a nespravedlivé, kdyby některé z nich skončily v opozici a nemohly se podílet na řízení obnovy země. Komunisté si tak zajistili, že budou – poprvé v dějinách – členy regulérní vlády, ať už volby dopadnou jakkoli.

V této atmosféře (komunistické noviny ji přižívovaly třeba i tvrzením, že účinná angloamerická bombardování z prvních měsíců roku 1945 byla motivována nikoli bojem proti Němcům, ale snahou zlikvidovat československou hospodářskou konkurenci) nebylo divu, že volby skončily vítězstvím KSČ (38 % hlasů). Na Slovensku zvítězila Demokratická strana – v Českých zemích tedy bychom napočítali dokonce 40 % hlasů pro komunisty.

Předsedou vlády se stal komunistický vůdce Klement Gottwald. Komunisté obsadili resorty, kde tradičně neměli velký vliv (udělali to právě proto): z nich bylo pro ně nejdůležitější vnitro (Václav Nosek), informace (šlo o ministerstvo přes média; Václav Kopecký) a zemědělství (Július Ďuriš). ve vládě byli i 2 nestraníci jako všeobecně respektované osobnosti: ministr zahraničí Jan Masaryk a ministr obrany Ludvík Svoboda (o němž se ovšem vědělo, že sympatizuje s komunisty).

Vláda vytvořila, vyhlásila a začala realizovat Plán národní obnovy (Dvouletku) na léta 1947 - 1948. Podařilo se odstranit nejakutnější válečné škody, týkalo se to především průmyslových podniků a rozšíření bytového fondu (skromné, ale architektonicky velmi dobře řešené byty v tzv. dvouletkových domech).

Volby však přinesly personální zemětřesení v nekomunistických stranách: výrazné vítězství KSČ bylo považováno za jejich neúspěch. Všimněme si, že u sociálních demokratů, národních socialistů i lidovců byli od r. 1945 v čele a ve vedení relativně levicově orientovaní funkcionáři – strany tak vycházely vstříc obecným levicovým náladám. Nyní však – po volbách – byli tito funkcionáři sesazeni a nahrazeni pravicově orientovanými lidmi (např. do čela lidovců se vrátil kněz Jan Šrámek, dlouholetá politická autorita po celou dobu první republiky a nedávný exilový premiér z Londýna). V tomto okamžiku Gottwald a jeho lidé začali konkrétněji pracovat na ovládnutí republiky: na tajných schůzkách slibovali sesazeným stranickým politikům, že jim – výměnou za brzkou podporu – dopomůžou k návratu na politické výsluní.

V r. 1947 ovšem došlo k vážnému politickému sporu. Spojené státy vytvořily a Evropě nabídly Plán evropské obnovy (European Recovery Program, ERP; Marshallův plán, podle svého tvůrce, ministra zahraničí George Marshalla). plán byl založen na výhodných amerických úvěrech, které měly být poskytnuty evropským státům podle míry jejich válečného poškození, bez ohledu na roli ve válce (šlo o zásadní politický přelom zejména ve srovnání s atmosférou po r. 1918: jedním

z největších příjemců se staly Německo a Itálie). Marshallův plán měl nastartovat nový rozvoj evropské ekonomiky a zapojené státy jej měly splácet ze svých zisků dosažených na základě nejširší mezinárodní spolupráce: plán byl tedy nevyhnutelně spojen se svobodou projevu, informací, cestování apod. Podmínky plánu byly jednak dány objektivní nutností, jednak byly samozřejmě naformulovány tak, aby přijetí plánu zaručovalo demokratickou, tedy prozápadní orientaci státu.

Gottwald a Stalin neměli pochopitelně o Marshallův plán zájem. KSČ však zůstala osamocena a vláda začala v létě 1947 připravovat přijetí plánu. Velmi zneklidněný Stalin okamžitě celou vládu pozval do Moskvy a tam pohrozil, že pokud Československo plán přijme, je konec se sovětským přátelstvím. Zároveň využil letního sucha v Československu a poskytl Čechoslovákům statisíce tun obilí. Československá vláda pak účast v Marshallově plánu odmítla.

Celá záležitost však oslabila pozici KSČ a to bylo před volbami plánovanými na jaro 1948 pro komunisty nepřijemné. Pravděpodobně s plánem na nějakou silovou akci kolem voleb ministr vnitra Nosek provedl velkou čistku v policejním sboru: sesadil ty velitele, kteří byli za války v zahraničním odboji na Západě (v policii jich nyní sloužila řada) a na jejich místo jmenoval prokomunisticky orientované důstojníky. Akce vzbudila prudkou negativní reakci mezi nekomunistickými ministry. Ti požádali Gottwalda, aby přinutil Noska výsledky čistek anulovat. Gottwald však zvolil konfrontační postoj: Noska poslal na taktickou nemocenskou a jeho pozici ve vládě obhajoval sám. Tím byla míra trpělivosti s komunisty ve vládě dovršena. Většina ministrů 3 nekomunistických stran se dohodla na společné demisi: před volbami chtěli ukázat, že s komunisty se spolupracovat nedá. 20. února 1948 podalo 10 ministrů za národní socialisty, lidovce a sociální demokraty demisi.

Platilo pravidlo, že pokud neodstoupí nadpoloviční většina ministrů, premiér předloží prezidentovi návrh na dojmenování vlády a kabinet pokračuje dál. Pokud by však demisi podala více než polovina ministrů, kabinet by padl jako celek a do voleb by dovládla úřednická vláda. Československá vláda měla tehdy 24 členů a odstupující desítka na její pád nestačila. zaváhali 2 sociální demokraté, kteří se zalekli případné mediální štvance (oslabujete vládu v době, kdy nutně potřebujeme klid na práci) a demisi podali o něco později. Ani to však nic neřešilo. Vše tedy záleželo na Janu Masarykovi: předpokládalo se, že syn T.G.M. Gottwalda nepodřídí (o Svobodovi byl jasný opak). Masaryk jednal intenzivně s Benešem a oba se dohodli na zdánlivě protismyslném kroku: Masaryk demisi nepodal, neboť on a Beneš věděli, že Gottwald dojmene vládu z padlých „levičáků“ z ostatních stran (komunisty jmenovat nemohl, byl vázán výsledky voleb). Tím se zřetelně ukáže, že Gottwald má uvnitř ostatních stran své spojence a že tedy pracuje na ovládnutí těchto stran. Takové zjištění by nepochybně komunistům sebralo hlasy ve volbách.

Gottwald byl však proti Masarykovi a Benešovi o krok napřed. Komunisté rychle vytvořili ze svých přívrženců v továrním dělnictvu ozbrojené Lidové milice (se zbraněmi nebyl problém, když měli ministerstvo vnitra) a pod jejich ochranou prokomunističtí aktivisté ve třech ostatních stranách provedli během jediné noci z 24. na 25. února 1948 převrat v sekretariátech a redakcích po celé zemi. Nová vedení stran pak podpořila Gottwaldovo dojmenování členů vlády, které se odehrálo během dne a jehož výsledek pak Gottwald triumfálně zvěstoval veřejnosti na prokomunistické demonstraci na Václavském náměstí.

Poslední šanci na zvrát bylo hlasování Národního shromáždění o důvěře vládě na začátku března. Jenže již z první republiky bylo možné podle zákona, aby stranické vedení odvolalo neposlušného poslance a nahradilo ho někým loajálním. A právě to – stále ve vysoké rychlosti změn – provedla nová stranická vedení ČSNS, ČSSD a ČSL. takto rekonstruovaný parlament pak Gottwaldově vládě zcela ovládané komunisty důvěru vyslovil. Pro doplnění: všechny čistkové instituce ve stranách, parlamentu a následně i ve společenských organizacích (např. odborech) se nazývaly *akční výbory*.

Epilogem vlastně již dokonatého komunistického převratu se stal smrtelný pád Jana Masaryka v noci 10. března na nádvoří ministerského Černínského paláce: má se zato, že spadl, když chtěl oknem uniknout před agenty tajné policie (české, sovětské, nebo obojí?), kteří ho patrně chtěli donutit k emigraci. K definitivnímu opuštění Československa se však vzápětí odhodlali prakticky

všichni vůdčí nekomunističtí politici: tak z republiky zmizela prakticky ze dne na den veškerá relevantní politická opozice.

Gottwald pak rychle předložil novou ústavu (Ústavu 9. května): ta dováděla do důsledků princip Národní fronty: ve volbách měla existovat jen jediná kandidátka s proporčním zastoupením kandidátů ze všech stran, ovšemže s převahou komunistů. Volit bylo tedy možné již jen tak, že volič automaticky vhodil kandidátku do urny nebo místo ní bílý lístek. Existence politické opozice tak nebyla již ani technicky možná. Parlament ovládaný KSCŽ ústavu odhlasoval, ale Beneš ji odmítl podepsat a abdikoval. Novým prezidentem se stal Gottwald a předsedou vlády jeho věrný stranický soupeř, kdysi ovšem sociální demokrat a od r. 1945 šéf odborů Antonín Zápotocký.

Beneš se stáhl do ústraní do své jihočeské vily v Sezimově Ústí a tam, již předčasně zestárlý a nemocen, na konci léta 1948 zemřel a je tam i pochován.

e) Situace v západním světě

Před obyvatelstvem západní Evropy a Severní Ameriky vyvstala po válce nutnost **zásadní volby o podobě poválečného světa i společnosti**. Rozhodovalo se mezi dvěma alternativami:

1. První z nich vycházela z představy, že **Velká krize a následná světová válka** představovaly **tragické vybočení** z jinak správně nasměrované cesty, na niž je třeba se co nejrychleji a nejdůsledněji vrátit; padesátá – a další – léta se tedy měla stát pokrčováním meziválečného vývoje.

2. Druhá cesta se opírala o přesvědčení, že Velká krize a válka byly naopak **zcela zákonitým a logickým vyústěním poměrů**, v nichž velmocenské vlády diktovaly podmaněným národům, úzká vrstva bohatců upírala nejširším vrstvám obyvatelstva adekvátní podíl na výnosech ekonomického rozvoje, ve společnosti přežívala archaická privilegia mocných, ignorovalo se právo žen na rovnoprávné zapojení do veřejného života, školy podporovaly hierarchizaci společnosti a náboženský život spočíval v rukou konzervativců; padesátá léta se tedy měla stát začátkem vývoje zcela nového, spravedlivějšího a perspektivnějšího.

Po „levicové“ druhé polovině 40. let se **v 50. letech kyvadlo politického vývoje** vychýlilo naopak **doprava**, ve směru první z uvedených alternativ. Mezi důležitými podněty pro tuto změnu samozřejmě nechybělo komunistické ovládnutí středovýchodní Evropy. Ve Velké Británii se do premiérského křesla vrátil **Winston Churchill**, Francii proměnil (do podoby Páté republiky, trvajících až dodnes, prezident **Charles de Gaulle**, západní Německo vyvedl z poice rozbité země a proměnil je v prosperující a demokratickou zemi spolkový kancléř **Konrad Adenauer** (konzervativní CDU/CSU).

V r. **1953 zemřel** vůdce Sovětského svazu a vůbec celého sovětského bloku **Josif Stalin** ve věku téměř 75 let. Pro sovětský blok to znamenalo naději na alespoň mírnou liberalizaci poměrů. Vývoj však v tomto směru šel pomalu: ustaly sice série politických soudních procesů odsuzujících k trestu smrti, nuceným pracím či dlouholetému vězení, ale trvalo ještě řadu rok (někdy až do r. 1960), než byli propuštěni. V r. 1956 zápas mezi stalinisty a mírnými reformátory skončil vítězstvím liberálního křídla KSSS a novým sovětským vůdcem se stal Nikita Sergejevič Chruščov: propustil politické vězně, omezil cenzuru, ale aby uspokojil konzervativní křídlo strany, nastolil konfrontační kurs v zahraniční politice vůči Spojeným státům: podpora arabských států proti Izraeli, podpora **nové, komunistické vlády na Kubě (Fidel Castro), berlínská zeď (1961), karibská krize (1962;** pokus o instalování jaderných zbraní na Kubě).

8. Padesátá léta

a) Situace ve světě

1. Výchozí poměr sil:

(První) berlínská krize 1948 a rozdělení Německa 1949 jasně prokázaly, že někdejší spolupráce západních velmocí se Sovětským svazem je definitivně mrtvá. Sovětský svaz izolací svých sektorů východoněmeckého i východoberlínského a vybudováním železné opony na západní hranici sovětského bloku ztratil na popularitě u západoevropského obyvatelstva, ovšem také západní velmoci mohly sčítat své ztráty: ty souvisely především s první fází poválečné dekolonizace (v jižní a jihovýchodní Asii). Zásadní změnu znamenalo také r. 1949 nastolení komunistického režimu v Číně.

Na počátku 50. let se pro ty státy a země, které ležely mimo soupeřící bloky Západu a Východu, začalo používat označení **Třetí svět**; bylo jasné, že ten se stává předmětem geopolitického velmocenského zápasu. První takové střetnutí se odehrálo na Dálném východě.

2. Korejská válka (1950 – 1953):

Poloostrovní země **Korea** byla od počátku 20. století až do r. 1945 v rukou Japonců. V srpnu 1945 její severní polovinu obsadili **Rusové**: hranici jejich postupu se stala **38. rovnoběžka** (severní šířky), dohodnutá během rychlých americko-sovětských jednání jako demarkační čára. **Američané** však jižní polovinu země okupovali až po válce, od září 1945. Rusové zůstali na korejském severu do r. 1948, Američané na jihu do r. 1949. Sovětský svaz a Spojené státy původně předpokládaly – tak jako v případě Německa – obnovení jednotného korejského státu. Rozpory mezi oběma částmi země však způsobily, že se nemohly uskutečnit celokorejské volby, a r. 1948 se **Korea rozdělila na 2 státy, jižní Korejskou republiku**, kde pak po čtyřicet let vládly militaristické pravicové diktatury, a **severní Korejskou lidově demokratickou republiku**, kde od té doby až dodnes panuje tuhá komunistická diktatura, v jejímž čele stojí již ve třetí generaci neoficiální dynastie zakladatele státu **Kim Ir-sena**, jenž žil 1912 – 1994 a severní Koreji vládl (v různých pojmenovaných funkcích) od let 1946/1948 až do své smrti.

V r. 1950 po sérii pohraničních incidentů **Severní Korea zaútočila na svého jižního souseda** a rychle dobyla asi 90 % jihokorejského území. K řešení situace se sešla **Rada bezpečnosti OSN**, ovšem sovětský zástupci ji na příkaz zestárlého Stalina bojkotovali. Rada označila Severní Koreu za agresora a vyzvala členské státy OSN k **vojenskému zásahu**. Ten zároveň zahájili **Američané**, když do obou částí Koreje poslali početnou armádu, které – pod vlajkou světové organizace – zpočátku velel generál Douglas MacArthur, jenž vedl Spojence v Tichomoří již za Druhé světové války (posléze se k Američanům v Koreji přidaly nevelké jednotky některých jiných západních států). Vojsko OSN dosáhlo v Korejské válce rychlého zvratu, když sérií tvrdých úderů zatlačilo frontu daleko na sever, až k čínským hranicím. Tak se ještě před koncem r. 1950 do války snadno zapojily na severokorejské straně **čínské jednotky** (oficiálně označované jako dobrovolnické).

Válku rozpoutanou Kim Ir-senem zná dnešní svět hlavně prostřednictvím úspěšného amerického televizního seriálu M.A.S.H. (1972 – 1983).

Válka se proměnila ve zdlouhavé zápolení, které skončilo návratem fronty přibližně na původní hranici kolem 38. rovnoběžky a uzavřením příměří r. **1953**. Válka v Koreji dodnes zůstává **jediným konfliktem**, kde došlo ke skutečně **válečnému nasazení vojsk OSN** a hranice mezi oběma korejskými státy je stále **nejneprostupnější hranicí** na světě.

3. Pronikavé změny na Blízkém východě a Suezská válka (Druhá arabsko-izraelská válka; 1956)

Po První arabsko-izraelské válce (1948), v níž právě se zrodil židovský stát **Izrael porazil útočící arabské státy** s konzervativními, často polofeudálními režimy, došlo právě na Blízkém východě k zásadní proměně geopolitické konstelace. **Oslabení arabští vládcové byli mnohde svrženi vojenskými převraty**, které vedli **mladí důstojníci** z generace, která na Blízký východ přinesla nový styl politiky: modernizaci v ekonomické a částečně i v sociální oblasti, odklon od tradicionalistického islamismu, arabský nacionalismus, autoritativní vnitřní politiku s diktátorskými sklony, ostře protiizraelské postoje a úsilí o získání národní kontroly nad ropným bohatstvím, dosud těženým především západními koncerny.

Modelovým případem se stal vývoj v **Egyptě**. V letech 1952 – 1953 zde byla svržena monarchie a vyhlášena republika: hlavní aktér vojenského převratu, **Gamál Abdal Násir** (1918 – 1970), byl od r. 1954 až do smrti prezidentem a řadu let zároveň premiérem. V r. **1956 zestátnil Suezský průplav**, který do té doby vlastnilo konsorcium britských a francouzských firem. Velká Británie a Francie se ovšem orientovaly také na spojenectví s Izraelem. Odpovědí na egyptské zestátnění Suezského průplavu se tedy stala **Suezská válka (1956)**, označovaná také jako **Druhá arabsko-izraelská válka**: Izrael vpadl do Egypta a rychle dobyl Sinajský poloostrov. Britové a Francouzi zároveň bombardovali egyptská města a provedli výsadek pozemních vojsk u středomořského ústí průplavu. Valné shromáždění OSN se spíše postavilo na stranu Egypta, když vyzvalo k všeobecnému zastavení palby, a Spojené státy se pokusily o vyjednání kompromisního řešení (mezinárodní kontrola nad průplavem). Britové a Francouzi však pokračovali v boji až do okamžiku, kdy se do krize vložil Sovětský svaz a pohrozil jim bombardováním Londýna a Paříže. Teprve po tomto ultimátu britské a francouzské vojenské jednotky natrvalo opustily celou oblast, kde – za různých okolností a v různé síle – působily vlastně již od První světové války. Suezský průplav tedy zůstal majetkem egyptského státu. Samotná Suezská válka zlikvidovala blízkovýchodní vliv Britů i Francouzů a naopak **v regionu vzrostla autorita Sovětského svazu**.

Gamál Abdal Násir: na vrcholu své moci usiloval o sjednocení Egypta se Sýrií.

Ozvěny tohoto vývoje dorazily i do států, které si uchovaly svůj monarchistický a konzervativní ráz. V **Jordánském království** v r. 1956 nová vláda propustila politické vězně a pokusila se vést vyváženou zahraniční politiku, orientovanou jak na Velkou Británii a Francii, tak na Egypt a Sýrii. V **Íránu**, který se označoval za **císařství** a jehož panovníci měli titul *šáh*, vládl od r. 1941 **Muhammad Rezá Pahlaví** (1919 – 1980), jenž se orientoval na spolupráci s Brity. V r. 1951 se předsedou vlády stal **Muhammad Mosaddek** (1880 – 1967), který znárodnil ropnou těžbu, a šáha, jenž se proti tomu postavil, dokonce přinutil na čas uprchnout do Evropy. Velká Británie zahájila bojkot íránské ropy, válečnými loděmi zablokovala Perský záliv a nakonec požádala o spolupráci americkou výzvědnou službu CIA, která zorganizovala v Íránu státní převrat, jímž konzervativní íránští politici Mosaddeka svrhli. Šáh Rezá Pahlaví se pak v 60. letech pokusil získat svůj lid svým vlastním modernizačním programem (bílou revolucí), který však postavil nejen na pozemkové reformě a zrovnoprávnění žen, ale také na prudkém posilování vlastní moci a na umělém ožívování dávných tradic dokonce až z doby starověké dynastie Achaimenovců, která kdysi učinila z Perské říše největší stát světa. Tato šáhova politika vyvolávala prudkou nespokojenost: do čela rodícího se odporu se postavili konzervativní islámští duchovní a v r. 1979 byl Mohammad Rezá Pahlaví svržen (dožil v exilu).

3. Deset let po válce: Ženevská konference 1955 a související události

Desáté výročí konce Druhé světové války přineslo zcela pochopitelnou snahu světové diplomacie uzavřít éru bezprostředních poválečných důsledků a **otevřít novou, perspektivní epochu mezinárodních vztahů**, nezatíženou připomínáním minulých vin a nespravedlností.

V r. **1955** se šéfové vlád **4 hlavních spojeneckých velmocí** sešli na týdenní **konferenci v Ženevě**; jednotlivé delegace vedli americký prezident Dwight Eisenhower a premiéři Velké Británie Anthony Eden (1897 – 1977), Francie Edgar Faure (1908 – 1988) a Sovětského svazu Nikolaj Bulganin (1895 – 1975). Bylo to první setkání spojeneckých velmocí na vysoké úrovni od Postupimské konference v létě 1945 (tam však nebyl přítomen představitel Francie).

Konference nepřinesla velké konkrétní výsledky, ale zúčastněné státy si vyměnily názory (především na platformě Západ – Východ) na současné rozložení sil v Evropě, vyjádřily zájem na udržení evropského míru, projevíly snahu o rozšíření obchodní výměny Západu se Sovětským svazem a jeho satelity, a stavěly se zdrženlivě k vyhlídkám na další závody ve zbrojení. Konference se odehrála po sedmi letech (1948 – 1955) tvrdé politické konfrontace mezi západními demokraciemi a Moskvou a významně přispěla ke skutečnosti, že **druhá polovina 50. let se stala obdobím zřetelného snížení mezinárodního napětí**.

V r. **1955** bylo předčasně propuštěno na svobodu 13 z Japonců odsouzených **Tokijským tribunálem** a přibližně v téže době také někteří nacisté odsouzení v **Norimberku** (např. vážně nemocný někdejší první říšský protektor v Čechách a na Moravě Konstantin von Neurath).

V r. **1955** bylo také **potvrzeno nezávislé mezinárodní postavení Rakouska a Finska**. Ve Vídni 4 spojenecké velmoci podepsaly s představiteli Rakouské republiky **Státní smlouvu**, podle níž nad Rakouskem skončila okupační správa a spojenecké vojenské jednotky odtud odešly, a Rakousko se zato zavázalo k trvalé neutralitě. V praxi to znamenalo, že Sovětský svaz souhlasil s politickým a ekonomickým znovuzačleněním Rakouska do západní Evropy výměnou za slib, že Rakousko nikdy nevstoupí do NATO (Rakousko se tak stalo jediným státem, jehož metropoli Rusové za Druhé světové války dobyli či osvobodili, a po válce se v něm dohodou vzdali svého vlivu). Jednání v podobném duchu se krátce poté odehrála v Moskvě mezi představiteli Finska a Sovětského svazu: byla tu prodloužena vzájemná smlouva o přátelství a spolupráci (z r. 1948) a opět se rozumělo, že Sovětský svaz se vzdává mocenských ambicí vůči Finsku výměnou za finskou neutralitu. Pro tento postoj – uplatňovaný později i jinde – se vžilo označení *finlandizace*.

Zřetelným symbolem důležitého roku **1955** se stala pozice **Západního Německa**: to tohoto roku vstoupilo **do NATO**, ale krátce poté západoněmečtí vládní činitelé v čele s kancléřem **Konradem Adenauerem** přiletěli do Moskvy a dohodli rozvoj vzájemného obchodu a navázání diplomatických vztahů.

b) Oživení pravicové politiky v Evropě a Spojených státech

Po levicově orientované 2. polovině 40. let se **od r. 1950 kyvadlo politického vývoje v západním světě začalo vracet doprava**. Na počátku této změny nalezneme ve **Spojených státech** téměř desetiletou (**1948 – 1957**) vlnu **intenzivního politického antikomunismu**. Jejím hlavním podněcovatelem byl republikánský senátor **Joseph McCarthy** (1908 – 1957) z polovenkovského státu Wisconsin. V r. 1950 zaujal celou americkou veřejnost, když zveřejnil seznam asi 200 osob pracujících ve federálních vládních institucích a tvrdil o nich, že to jsou komunisté a že vyvíjejí činnost proti zájmům i bezpečnosti Spojených států. McCarthy, který si úspěšně vyhlal zvěsti o svém válečném hrdinství v Pacifiku, získával důvěrné osobní informace od Federálního úřadu pro vyšetřování (FBI) a dosáhl toho, že lidé, které označoval za podezřelé, museli opouštět svá zaměstnání. Tak rychle vznikla vypjatá atmosféra, jejímž hlavním cílem ovšem bylo udržet v americké veřejnosti **silnou pozici ultrakonzervativních názorů** na mnohé oblasti života. Vzniklo několik vyšetřovacích výborů, z nichž nejproslulejším se stal **Sněmovní výbor pro**

vyšetřování neamerické činnosti (House Un-American Activities Committee; HUAC), jenž však existoval – zpočátku z poněkud jiných důvodů – již od 30. let.

Joseph McCarthy

Američtí antikomunisté sestavili několik **černých listin**, na něž zařazovali mnoho **intelektuálů i umělců** (zejména filmových), neboť ti v drtivé většině zastávali – jako dodnes v zemích s vyspělou občanskou společností – názorové pozice levicového liberalismu. Stigma velezrádného komunismu tak ulpělo na několika stovkách osobností, jako byli scenárista **Dalton Trumbo** (1905 – 1976; film *Prázdniny v Římě*, 1953; sám však tehdy nesměl být uveden v titulcích), herec Kirk Douglas (*1916; film *Spartacus*, 1960), spisovatel a filmař Elia Kazan (1909 – 2003; film *Na východ od ráje*, 1955, podle románu Johna Steinbecka), všestranný filmový umělec **Charles Chaplin** (který byl donucen Ameriku navždy opustit a odstěhoval se do Švýcarska), atomový fyzik Julius Robert Oppenheimer (otec americké atomové bomby, jenž však po válce vystupoval proti dalším kolům jaderného zbrojení), dramatik Arthur Miller (1915 – 2005; hra *Smrt obchodního cestujícího*, 1949), divadelník a filmař **Orson Welles** (1915 – 1985; film *Občan Kane*, 1941), skladatel **Leonard Bernstein** (1918 – 1990; muzikál *West Side Story*, 1957), folkový písničkář **Pete Seeger** (1919 – 2014; píseň *We Shall Overcome*, 1948: stala se hymnou hnutí amerických černochů za občanská práva v 50. a 60. letech), černošský zpěvák, herec a politický aktivista **Paul Robeson** (1898 – 1976; píseň *Ol' Man River*, 1936; Robeson řadu let nesměl opustit Spojené státy a cestovat po světě).

Paul Robeson

Americký leták z 50. let, určený pro prostředí zábavního průmyslu:

AMERICANÉ... MŮŽETE VYHNAT RUDÉ Z TELEVIZE, RÁDIA A HOLLYWOODU...

PAMATUJTE – jestliže sledujete jakýkoli film vyrobený RUDÝMI producenty, scenáristy, hvězdami a STUDII, straníte a napomáháte KOMUNISMU... pokaždé, když dovolíte RUDÝM, aby pronikli do Vašeho obýváku PROSTŘEDNICTVÍM VAŠEHO TELEVIZORU, pomáháte MOSKVĚ a INTERNACIONALISTŮM zničit Ameriku!!!

Mccarthysmus byl jedním z produktů studenoválečnických nálad vzniklých v době, kdy v Bílém domě seděl Harry Truman. Ten byl prezidentem za demokraty a po r. 1950 – v souladu s ideovými východisky své strany – uplatňoval politiku silných státních zásahů do ocelářského průmyslu (velmi důležitého, zejména za tehdejší Korejské války, pro vojenskou zdatnost země). Tím ovšem vyvolal řadu konfliktů s ocelářskými podnikateli i s odbory a vzhledem k poklesu své popularity už znovu nekandidoval, čímž skončila tehdejší dvacetiletá éra amerických prezidentů za demokraty. Ve volbách r. 1952 totiž přesvědčivě zvítězil republikánský kandidát, válečný hrdina **Dwight David Eisenhower**. Byl všeobecně oblíben a volby pak vyhrál i podruhé, takže v prezidentském úřadě vydržel až do r. 1961.

Americká společnost byla v této době naplněna soupeřením mezi dvěma již zmíněnými základními koncepty poválečného vývoje (konzervativním a liberálním) a v běžném životě se zdálo, že úspěšnější zůstává spíše první z nich, založený na staromilské snaze navázat na atmosféru 30. let: široce sdíleným ideálem běžného života zůstávala poklidná, patriarchálně uspořádaná rodina, nyní nově obšťastněná plynovým či elektrickým sporákem, ledničkou, pračkou a televizí.

Pod povrchem se ovšem schylovalo k rozetnutí dlouhotrvajících rozporů, zejména přetrvávající **rasové diskriminace**. Připomeňme, že ve Spojených státech existovala i téměř sto let po zrušení otroctví (po občanské Válce Severu proti Jihu 1861 – 1865) vážná omezení pro uplatnění černošských (afroamerických) obyvatel ve veřejném životě: nebylo možné, aby černí a bílí Američané spolu cestovali v jednom vagonu na železnici nebo v metru a oddělená sedadla měli i

v autobusech. Až v r. 1955 americká černošská švadlena Rosa Parksová v alabamském městě Montgomery odmítla uvolnit místo v autobuse bílému pasažérovi. Byla nakrátko zatčena, ale jejího případu se ujal mladý černošský lékař a bojovník za lidská práva Martin Luther King (1929 – 1968) a pod jeho vedením (viz jeho slavný projev k davům příznivců ve Washingtonu *I have a dream...*) se ve Spojených státech rozvinul mohutnější boj za rasovou rovnoprávnost: Martin Luther King, který stál v jeho čele, dostal r. 1964 Nobelovu cenu míru. V polovině 60. let americký Kongres přijal řadu zákonů, jimiž byla formální rovnost všech amerických občanů detailně zaručena. V běžném životě Spojených států se však stále někdy objevují přetrvávající předsudky vůči „barevnému“ obyvatelstvu.